

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาระบบการผลิตการเกษตรของชุมชน
เพื่อพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม

A Feasibility Study on Agricultural Production Systems in the
Community for Appropriate Technology Development

โดย

นายเกรียงไกร	โซประการ
นางสาวนิตยา	วานิก
นายชำนาญ	แก้วมณี
นายรักเกียรติ	แสนประเสริฐ
นายพิทักษ์	สิงห์ทองลา
นายณรงค์	สามารถ

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
ประจำปี 2538

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ที่ให้การสนับสนุนทุนอุดหนุนการวิจัยประเภททั่วไป ประจำปี พ.ศ.2538 และคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ให้การสนับสนุนงานวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์ หุตานวัตร อาจารย์นันทยา หุตานวัตรและผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติ วงศ์พิเชษฐ ที่กรุณาให้คำแนะนำต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการทำงานวิจัย

ขอขอบคุณเกษตรกรทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลกับคณะผู้วิจัยเป็นอย่างดีและขอขอบคุณคุณสุจิตร์ อุดรมาตย์ ที่ช่วยประสานงานและจัดการด้านเอกสาร คุณกนิร นันทวงศ์และคุณพิมลพรรณ มุธุสิทธิ์ที่ช่วยพิมพ์เอกสารต่างๆ และรายงานฉบับนี้

คณะผู้วิจัย

การศึกษาระบบการผลิตการเกษตรของชุมชนเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม

A Feasibility Study on Agricultural Production Systems in the Community

for Appropriate Technology Development.

เกรียงไกร ไชยประการ

นิตยา วานิก

ชำนาญ แก้วมณี

รักเกียรติ แสนประเสริฐ

พิทักษ์ สิงห์ทองลา

ณรงค์ สามารถ

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ เพื่อทราบถึงระบบการผลิตการเกษตรของชุมชนในปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สาเหตุที่เกี่ยวข้องและผลกระทบ ตลอดจนแนวโน้มในอนาคต เพื่อใช้เป็นแนวทางกำหนดโครงการวิจัยและงานบริการวิชาการแก่สังคมสำหรับพัฒนาการเกษตรระดับไรนา พื้นที่ศึกษาคือหมู่บ้านจำนวน 27 หมู่บ้านที่ตั้งอยู่รอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เครื่องมือที่ใช้เป็นแนวสอบถามโดยใช้วิธีสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เลือกหมู่บ้านและเกษตรกรตัวอย่างโดยวิธีเจาะจง จำนวน 12 หมู่บ้าน ๆ ละ 3 ครอบครัว รวม 36 ครอบครัว ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้คือข้อมูลปีเพาะปลูก พ.ศ. 2537-2538

ผลการศึกษาพบว่า ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาเขตอำเภอวารินชำราบได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งระบบสาธารณูปโภคและการขยายตัวของชุมชน ทำให้เกษตรกรสะดวกในการหาปัจจัยการผลิต จำหน่ายผลผลิตและมีทางเลือกในการทำกิจกรรมการเกษตรเพิ่มขึ้นราคาที่ดินซึ่งเป็นพื้นที่การเกษตรมีราคาสูงและมีตลาดแรงงานเพิ่มขึ้นอย่างมาก ลักษณะครอบครัวของเกษตรกรได้เปลี่ยนจากครอบครัวประกอบเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น จำนวนพื้นที่ต่อครอบครัวที่เหมาะสมสำหรับประกอบอาชีพการเกษตรและแรงงานในครอบครัวลดลง แต่ค่าจ้างแรงงานสำหรับภาคการเกษตรสูงขึ้น อย่างไรก็ตามทุกครอบครัวต้องการปลูกข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัวเป็นอันดับแรกและถ้ามีพื้นที่มากพอจึงปลูกข้าวไว้เพื่อจำหน่าย

จากการใช้ลักษณะที่สำคัญของเกษตรกรเช่น วัตถุประสงค์ของครอบครัว ผลผลิต อุปสรรค และปัญหาด้านการเกษตร ตลอดจนภาวะเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์ ทำให้สามารถจำแนกเกษตรกรได้เป็น 3 ประเภทคือ ประเภท ก ทำนาอย่างเดียว มีข้าวพอกินหรือไม่พอกินเป็นบางปีและไม่สามารถพึ่งตนเองจากการเกษตรได้ ต้องอาศัยรายได้จากนอกภาคการเกษตรเป็นหลัก ประเภท ข ทำนาอย่างเดียว แต่มีพื้นที่มากกว่าประเภท ก มีข้าวพอกินแต่ไม่สามารถพึ่งตนเองจากภาคการเกษตรและอาศัยรายได้จากการเกษตรมากกว่าครึ่งของรายได้ทั้งหมด และประเภท ค ทำนาและประกอบอาชีพการเกษตรหลายอย่าง มีข้าวพอกินและพึ่งตนเองจากภาคการเกษตรได้มีรายได้จากนอกภาคการเกษตรมาเสริมบ้างเล็กน้อย จำนวนเกษตรกรแต่ละประเภทคิดเป็น $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{5}$ และ $\frac{11}{20}$ ตามลำดับ ซึ่งแนวโน้มในอนาคต คณะผู้วิจัยคาดว่าเกษตรกรประเภท ก และ ข จะเพิ่มขึ้น ส่วนประเภท ค จะมีจำนวนลดลง โดยประเมินจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นสำคัญ

สำหรับในด้านการพัฒนาอาชีพนั้น เกษตรกรประเภท ก และ ข ควรพัฒนาฝีมือแรงงานและ
หัตถกรรมในครัวเรือนควบคู่ไปกับการเลี้ยงสัตว์ ส่วนเกษตรกรประเภท ค ควรสนับสนุนกิจกรรมการ
เกษตรที่ใช้พื้นที่น้อยและอัตราเสี่ยงต่ำ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน การผลิตพันธุ์ปลาหรือกล้าไม้
จำหน่าย และการร่วมมือกับภาคเอกชนในลักษณะของ contract farmer

Abstract

The objectives of this project were to study the agricultural systems of villages, the causes of changes, factors affecting the agricultural systems and the future trends. The results of this research project might be used for research planning and to develop projects for small scale-farms. The area included in this study covered 27 villages surrounding Ubon Ratchathani University, Ubon Ratchathani province. Guidelines for semi-structured interviews and secondary data were used. Data during the growing season from 1993 to 1994 were collected. Thirty-six households were pre-selected from 12 villages with three households from each village.

The results showed that, during the last decade, Warin-chamrap district has developed rapidly and continuously affecting the studied community as follows: It was more convenient to get production inputs, to sell produce and there were more alternatives for agricultural activities, resulting in the higher land prices and more jobs available. Many changes occurred in most families, for example, from extended-families to nucleus families, this also causing the division of land into small plots for each family member. However, every household wanted to grow rice for home consumption and sell the excess.

The agricultural systems in the studied area can be divided, by using some characteristics of the farmers family's goal, land tenure, agricultural production and cash income, into three groups as follows: Group I. In this group approximately $1/4$ of the farmers had rice production which was insufficient for home consumption and off-farm income was the main of cash. Group II. In this group approximately $1/5$ of the farmers had rice production which was self-sufficient for home consumption and the excess produce was sold for cash. More than 50% of cash was off-farm income. Group III. In this group approximately $11/20$ of the farmers had rice production which was self-sufficient for home consumption and major cash income was from farm produce.

Group I and II grew only rice, but Group III grew both rice and vegetables or raised livestock. It is expected that the number of farmers in Group I and II will increase in the future because of the instability of production and the number of farms in Group III might decrease.

From the survey, it is recommended that occupation development for the farmers in Group I and II should be provided with skill development, handicraft and animal production. In Group III farmers should be encouraged by promoting intensive and low-risk agricultural activities, such as, integrated agriculture, fish culture or seedling production and/or cooperate with the private sector as contract farmers.

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง	(1)
สารบัญภาพ	(2)
บทนำ	
1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
2. วัตถุประสงค์	2
3. กรอบแนวคิดในการวิจัย	2
4. วิธีการศึกษา	3
5. ขอบเขตการวิจัย	5
ผลการศึกษาและอภิปรายผล	
1. ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา	6
2. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น	9
3. ลักษณะของเกษตรกรในปัจจุบัน	10
4. การประกอบอาชีพการเกษตร	10
5. ปัจจัยที่มีผลต่อระบบการผลิต	13
6. ประเภทของเกษตรกรและแนวโน้มในอนาคต	17
สรุปผลการศึกษา	20
เอกสารอ้างอิง	21
ภาคผนวก	22
ประวัตินักวิจัย	35

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1.	หมู่บ้านเป้าหมายสำหรับสำรวจข้อมูลระดับครอบครัว	4
2.	ข้อมูลระดับครัวเรือนของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา	11
3.	รายละเอียดการประกอบอาชีพเกษตรกรของเกษตรกร	14
4.	การจำแนกประเภทเกษตรกร	18

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1. การสัมภาษณ์เกษตรกรเพื่อเก็บข้อมูลระดับครัวเรือน	5
2. ที่ตั้งหมู่บ้านและเส้นทางคมนาคมหลักของพื้นที่ศึกษา	7
3. การสูบน้ำใต้ดินด้วยเครื่องสูบน้ำมอเตอร์ไฟฟ้ามาใช้ เพื่อการปลูกผักของเกษตรกร	8

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การศึกษาวิจัยด้านการเกษตรในประเทศไทยได้มีการดำเนินงานต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อต้องการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้สูงขึ้น อย่างไรก็ตามพบว่าผลการวิจัยและหรือเทคโนโลยีใหม่ๆที่เกิดขึ้นนั้น เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ผลิตที่สำคัญไม่สามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้อาจเนื่องจากขาดความต่อเนื่องของกระบวนการในการถ่ายทอดองค์ความรู้ดังกล่าว ตลอดจนเทคโนโลยีเหล่านั้นไม่เหมาะสมกับเกษตรกร เพราะการที่เกษตรกรจะยอมรับหรือนำเทคโนโลยีไปใช้นั้นมิได้พิจารณาในแง่ผลผลิตเพียงด้านเดียว แต่มีองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจของเกษตรกรอีกหลายประการ คือ สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม สภาพและชีวภาพ แรงงาน อุปกรณ์และเครื่องมือต่าง ๆ

การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในระดับไร่นานั้นเป็นนโยบายที่สำคัญของประเทศซึ่งมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็พยายามค้นหาวิธีการที่จะส่งเสริมผลการวิจัยเทคโนโลยีการเกษตรเพื่อแก้ไขปัญหของเกษตรกร อาทิ โครงการวิจัยระบบการทำฟาร์มของมหาวิทยาลัยขอนแก่น โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาระบบเกษตรกรรมของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โครงการวิจัยความต้องการเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาการเกษตรแห่งชาติในทศวรรษหน้า โครงการย่อยที่ 7 ระบบเกษตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การวินิจฉัยระบบการผลิตของเกษตรกร

คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ก็เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ทำการศึกษาวิจัยเทคโนโลยีการเกษตรและมีนโยบายที่จะนำผลการวิจัยนั้น ๆ ส่งเสริมให้แก่เกษตรกรเพื่อแก้ไขปัญหการผลิตระดับไร่นา ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักประการหนึ่งของการจัดตั้งมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคที่ต้องการกระจายโอกาสทางการศึกษาและการให้บริการวิชาการแก่สังคม

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้รับการสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยตามประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในพระราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม 2533 ตั้งอยู่บนถนนวาริน-เดชอุดม ระหว่างกิโลเมตรที่ 10-11 อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งหลังจากการจัดตั้งมหาวิทยาลัยทำให้ที่ดินบริเวณใกล้เคียงมีราคาสูง ตลาดแรงงาน และการจ้างงานเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อประกอบอาชีพของเกษตรกร ดังนั้นจึงได้มีโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหการผลิตของเกษตรกรในชุมชนรอบมหาวิทยาลัยขึ้น โดยศึกษาระบบการผลิตของเกษตรกรเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานก่อนที่จะทำการศึกษาวิจัยเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรต่อไป

2. วัตถุประสงค์

- 2.1 เพื่อศึกษาระบบการผลิตการเกษตรของชุมชนรอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- 2.2 เพื่อศึกษาสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตนั้น ๆ
- 2.3 เพื่อเป็นแนวทางกำหนดโครงการวิจัยเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสม หรือ
โครงการพัฒนาการเกษตรระดับไรนา

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาระบบการผลิตของชุมชนจะเป็นการวินิจฉัยเบื้องต้นก่อนการทำวิจัยเฉพาะสาขา ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ตลอดจนการส่งเสริมระดับฟาร์มที่สนับสนุนการแก้ไขปัญหาทางการผลิตของเกษตรกร การศึกษาระบบการผลิตของชุมชนนั้นจะมีแนวคิดในการศึกษา โดยยึดแนวทางการวิจัยโครงการ Rainfed Lowland Rice Agroecosystem : Farmer Typology and Subecosystem Classification (ชัชรี นฤทุม และคณะ 2537) ซึ่งประกอบด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

3.1. ลักษณะการผลิตทางการเกษตร

- 3.1.1 ขนาดของระบบฟาร์มและสภาพการครอบครอง
- 3.1.2 การผลิตพืช
- 3.1.3 การผลิตสัตว์
- 3.1.4 มูลค่าเพิ่ม ขบวนการผลิตพืชหรือสัตว์
- 3.1.5 ตัวชี้วัดการผลิตและระดับการใช้ปัจจัยต่าง ๆ

3.2 สภาพครอบครัวและวัตถุประสงค์

- 3.2.1 สภาพครอบครัว
- 3.2.2 การสืบทอดระบบฟาร์มในอนาคต
- 3.2.3 ลักษณะของสมาชิกในครอบครัว
- 3.2.4 ความต้องการของครอบครัว

3.3 ระบบของการผลิตและองค์ประกอบ

- 3.3.1 สภาพพื้นที่ และการกระจายแปลง
- 3.3.2 การใช้แรงงาน
- 3.3.3 เครื่องมือทางการเกษตรและโรงเรือน
- 3.3.4 สภาวะเศรษฐกิจและสังคม

3.4 ความเป็นมาของระบบการผลิต

- 3.4.1 สภาพการเปลี่ยนแปลงในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา

4. วิธีการศึกษา

4.1 ขั้นตอนการศึกษาใช้หลักการของ ชัชวี นฤทุม และคณะ (2537)

4.2 ใช้ข้อมูลกึ่งมีโครงสร้างร่วมกับแนวทางสอบถาม (Guideline for semi-structured Interview) ซึ่งมี 2 ส่วนด้วยกันคือ

เอกสารหมายเลข 1 (ภาคผนวก) ใช้สำรวจโครงสร้างระบบการผลิตเพื่อเลือกหมู่บ้านและกลุ่มตัวอย่าง

เอกสารหมายเลข 2 (ภาคผนวก) ใช้ศึกษาและวิเคราะห์กลไกระบบการผลิตระดับครัวเรือนซึ่งปรับปรุงจาก ชัชวี นฤทุม และคณะ (2537)

4.3 การเลือกหมู่บ้าน จากข้อมูลกึ่งมีโครงสร้างและผลการสำรวจโครงสร้างระบบการผลิตจากผู้นำหมู่บ้านโดยใช้เอกสารหมายเลข 1 พบว่าโดยภาพรวมแล้วหมู่บ้านในพื้นที่เป้าหมายมีลักษณะคล้ายกัน ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้ใช้การคมนาคมและการประกอบอาชีพการเกษตร ซึ่งมีความแตกต่างกันอยู่บ้างเป็นเกณฑ์เพื่อแบ่งกลุ่มหมู่บ้านดังนี้

ด้านคมนาคม เนื่องจากมีบางหมู่บ้านจะอยู่ริมถนนวาริน-เดชอุดม ซึ่งเป็นถนนที่เชื่อมระหว่างอำเภวารินชำราบและอำเภอเดชอุดม แต่หมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดม ซึ่งหมู่บ้านเหล่านี้ บางหมู่บ้านจะมีรถโดยสารตลอดทั้งวัน บางหมู่บ้านมีรถโดยสารเพียงวันละ 3 เที่ยว หรือน้อยกว่านี้ บางหมู่บ้านไม่มีรถโดยสาร ดังนั้นจึงแบ่งกลุ่มของหมู่บ้านได้เป็น 3 กลุ่ม

1. หมู่บ้านที่อยู่ริมถนนวาริน-เดชอุดม
2. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดม การคมนาคมสะดวก
3. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดม การคมนาคมไม่สะดวก

การประกอบอาชีพการเกษตร เนื่องจากสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม เกษตรกรจึงประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และมีเกษตรกรบางส่วนจะมีการปลูกพืชผักเพื่อเป็นรายได้เสริมสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. เกษตรกรทำนาอย่างเดียว
2. เกษตรกรทำนาและปลูกพืชผัก

เมื่อนำเกณฑ์ทั้ง 2 ด้านมาพิจารณาร่วมกัน ทำให้ได้กลุ่มของหมู่บ้านทั้งหมด 6 กลุ่มด้วยกันดังต่อไปนี้

1. หมู่บ้านที่อยู่ริมถนนวาริน-เดชอุดม เกษตรกรมีอาชีพทำนาอย่างเดียว ได้แก่ บ้านบัว บ้านวัด บ้านธาตุ บ้านหนองโก
2. หมู่บ้านที่อยู่ริมถนนวาริน-เดชอุดม เกษตรกรมีอาชีพทำนาและปลูกพืชผัก ได้แก่ บ้านศรีโคกออก และบ้านศรีโคดก
3. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดมแต่การคมนาคมสะดวก เกษตรกรมีอาชีพทำนาอย่างเดียว ได้แก่ บ้านแมต บ้านหนองไข่นก บ้านโนนแดง บ้านร่องก่อ

4. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดมแต่การคมนาคมสะดวก เกษตรกรมีอาชีพทำนาและปลูกพืชผัก ได้แก่ บ้านคำลือชา บ้านบ่งมั่ง บ้านโพธิ์ออก บ้านโพธิ์ดก บ้านสร้างขุนศรี บ้านสร้างเม็ก

5. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดม และการคมนาคมไม่สะดวก เกษตรกรมีอาชีพทำนาอย่างเดียว ได้แก่ บ้านดอนกลาง บ้านหนามแท่ง บ้านหนองสองห้อง บ้านแก่น้อย บ้านแซม บ้านค้อ บ้านค้อหวาง บ้านหนองหอ

6. หมู่บ้านที่อยู่ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดมและการคมนาคมไม่สะดวก เกษตรกรมีอาชีพทำนาและปลูกพืชผัก ได้แก่ บ้านคำขวาง บ้านแฮ บ้านโนนเค็ง

เมื่อได้กลุ่มของหมู่บ้านตามเกณฑ์ที่กำหนดจึงได้เลือกหมู่บ้านตามเกณฑ์ฯ ละ 2 หมู่บ้าน จึงทำให้ได้หมู่บ้านเป้าหมายที่จะไปสำรวจข้อมูลในระดับครอบครัวจำนวน 12 หมู่บ้าน ซึ่งแสดงไว้ใน ตารางที่ 1

ตารางที่ 1 หมู่บ้านเป้าหมายสำหรับสำรวจข้อมูลระดับครอบครัว

การคมนาคม	อาชีพการเกษตร	
	ทำนา	ทำนาและปลูกผัก
ติดถนนวาริน-เดชอุดม	ก,ข	ค,ง
ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดม		
การคมนาคมสะดวก	จ,ฉ	ช,ซ
ลึกจากถนนวาริน-เดชอุดม		
การคมนาคมไม่สะดวก	ฉ,ญ	ฎ,ฏ

4.4 การเลือกครอบครัวในแต่ละหมู่บ้านใช้พื้นที่ประกอบอาชีพการเกษตรเป็นตัวกำหนดโดยใช้พื้นที่ถือครองการเกษตรในพื้นที่ศึกษา(เฉลี่ย 16 ไร่ต่อครอบครัว)เป็นเกณฑ์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มคือ พื้นที่น้อยกว่า 10 ไร่ พื้นที่ระหว่าง 10-20 ไร่ และพื้นที่มากกว่า 20 ไร่ ทำการสุ่มตัวแทนหมู่บ้านละ 3 ครอบครัว รวมทั้งสิ้น 36 ครอบครัว

การเก็บข้อมูลแต่ละครอบครัวใช้วิธีสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวแบบไม่เป็นทางการตามเอกสารหมายเลข 2 ใช้ผู้วิจัย 2 คนต่อ 1 ครอบครัว โดยผู้วิจัย 1 คน จะเป็นผู้ตั้งคำถาม และอีกคนหนึ่งจะเป็นคนบันทึกข้อมูล (ภาพที่ 1) ใช้เวลาครั้งละ 1-2 ชั่วโมง จำนวน 2 ครั้งต่อครอบครัว โดยเฉพาะในครั้งที่ 2 จะเป็นการเก็บข้อมูลที่ยังขาดความสมบูรณ์ให้ครบถ้วน หลังจากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อจำแนกประเภทเกษตรกรต่อไป

ภาพที่ 1 การสัมภาษณ์เกษตรกรเพื่อเก็บข้อมูลระดับครัวเรือน

5. ขอบเขตของการวิจัย

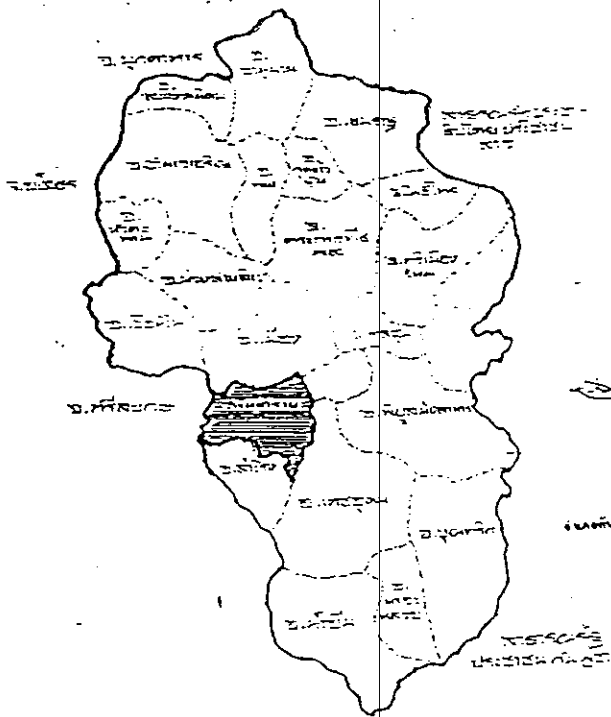
การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาระบบการผลิตระดับไร่นาของเกษตรกร (ปีเพาะปลูก พ.ศ. 2537-2538) ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในรัศมี 5 กิโลเมตร รอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งครอบคลุมเขตการปกครอง 27 หมู่บ้าน 4 ตำบลในอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้เทคนิควิเคราะห์เชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาและอภิปรายผล

1. ข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

อำเภวารินชำราบเป็นอำเภอหนึ่งในตอนใต้ของจังหวัดอุบลราชธานี แบ่งการปกครองออกเป็น 15 ตำบล 159 หมู่บ้าน มีประชากรทั้งสิ้น 135,536 คน พื้นที่ทั้งหมด 546,250 ไร่ มีพื้นที่ถือครองการเกษตร 311,798 ไร่ คิดเป็น 57% ของพื้นที่ทั้งหมด โดย 75% ของพื้นที่ถือครองการเกษตรใช้ในการทำนา 11% ปลูกพืชไร่ และ 3% ปลูกไม้ผล พืชผักและไม้ดอกไม้ประดับ ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม และลูกคลื่นลอนตื้นแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ ดินไร่นาคละประมาณ 60% ดินปนทราย 30% และดินร่วน 10% โดยมีชุดดินทั้งหมด 8 ชุด ได้แก่ ชุดดินร่อยเอ็ด โคราช อุบล น้ำพอง พิมาย เพ็ญ โพนพิสัย และชุดดินหลายชนิดปนกัน ส่วนใหญ่จะเป็นชุดดินร่อยเอ็ด โคราชและอุบล คือ 30% 20% และ 17% ของชุดดินทั้งหมดตามลำดับ ประชากรส่วนใหญ่ในอำเภวารินชำราบมีอาชีพเกษตรกรรม คิดเป็น 74% ของประชากรทั้งหมด จำนวนสมาชิกเฉลี่ยต่อครัวเรือน 6 คน พื้นที่ถือครองการเกษตรเฉลี่ย 18.5 ไร่ต่อครัวเรือน รายได้เฉลี่ยประมาณ 52,740 บาท/ครอบครัว/ปี แหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตรอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 30 ปี มีค่าเท่ากับ 1,662 มิลลิเมตรต่อปี แต่ในช่วง 10 ปีหลังปริมาณน้ำฝนมีแนวโน้มที่จะลดลงคือเฉลี่ยปีละ 1,572 มิลลิเมตร ปริมาณฝนตกสูงสุดในเดือนสิงหาคม ช่วงฝนชุกได้แก่เดือนมิถุนายนและเดือนกันยายน แต่จะเกิดสภาวะฝนทิ้งช่วงในเดือนกรกฎาคม แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญคือ แม่น้ำมูล ลำโดมใหญ่ ห้วยชัน ห้วยชะยุ้ง ห้วยข้าวสารและห้วยตองแหวด แต่การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำเหล่านี้เพื่อการเกษตรยังมีน้อยมาก (สำนักงานเกษตรอำเภวารินชำราบ, 2538)

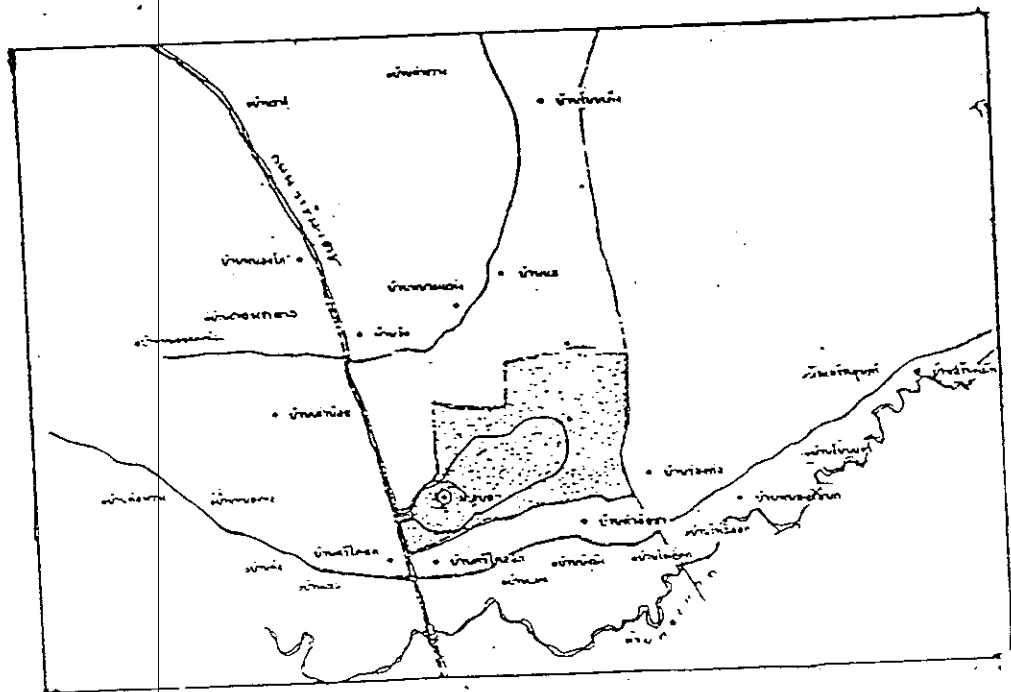
สำหรับพื้นที่ศึกษาในรัศมี 5 กิโลเมตรรอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีนั้น จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นและนำข้อมูลทุติยภูมิมาประกอบกัน พบว่ามีพื้นที่ประมาณ 49,000 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 4 ตำบล ของอำเภวารินชำราบ คือ ตำบลเมืองศรีโค ตำบลโพธิ์ใหญ่ ตำบลคำขวาง และตำบลธาตุ รวม 27 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคำขวาง บ้านธาตุ บ้านหนองโก บ้านโนนเค็ง บ้านแฮ บ้านหนามแท่ง บ้านดอนกลาง บ้านหนองสองห้อง บ้านบัว บ้านวัด บ้านเก่าน้อย บ้านหนองหอ บ้านค้อ บ้านแหม บ้านศรีโคออกและศรีโคตก บ้านเมด บ้านโพธิ์ตกและโพธิ์ตก บ้านบ่มัง บ้านคำลือชา บ้านร่องก่อ บ้านหนองไข่นก บ้านโนนแดงบ้านสร้างขุนศรี บ้านสร้างขุนศรี บ้านสร้างเม็ก บ้านค้อหวาง (ภาพที่ 2) สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีที่ดอนบ้างเล็กน้อย ลักษณะดินเป็นดินไร่นาคละ แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ คือ ห้วยตองแหวด และห้วยข้าวสาร ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลเมืองศรีโคและตำบลโพธิ์ใหญ่ แต่เกษตรกรสามารถนำมาใช้เพื่อการเกษตรน้อยมาก เนื่องจากแหล่งน้ำดังกล่าวอยู่ไกลหมู่บ้านและไม่มีกระแสไฟฟ้าทำให้ไม่สะดวกในการสูบน้ำมาใช้เพื่อการเพาะปลูก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรแบบอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก อาชีพรองคือ รับจ้างอยู่ในท้องถิ่น 90% ของพื้นที่การ

ก. จังหวัดอุบลราชธานี

ข. อำเภอรินคำ

ค. พื้นที่รัศมี 5 ก.ม. รอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ภาพที่ 2 ที่ตั้งหมู่บ้านและเส้นทางคมนาคมหลักของพื้นที่ศึกษา

เกษตรกรใช้ในการปลูกข้าวนาปี ส่วนที่เหลือใช้ปลูกพืชผักและไม้ผลบ้างเล็กน้อย การปลูกพืชผักจะทำในพื้นที่ๆ มีแหล่งน้ำใต้ดิน และมีไฟฟ้าเข้าถึงเพราะเกษตรกรนิยมใช้เครื่องสูบน้ำแบบไฟฟ้ามากกว่าใช้น้ำมันเพราะต้นทุนต่ำกว่า ซึ่งการนำน้ำใต้ดินมาใช้ของเกษตรกรแสดงไว้ในภาพที่ 3 พืชผักที่นิยมปลูก ได้แก่พริก แตงกวา มะเขือ และถั่วฝักยาว เป็นต้น การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับอำเภวารินชำราบ เกษตรกรจะใช้ถนนวาริน-เดชอุดมเป็นหลักซึ่งหมู่บ้านเหล่านี้บางหมู่บ้านมีรถโดยสารตลอดวัน บางหมู่บ้านมีรถโดยสารวันละ 3 เที่ยว และบางหมู่บ้านไม่มีรถโดยสาร อย่างไรก็ตามเกษตรกรเกือบทุกครัวเรือนมีจักรยานยนต์เป็นของตัวเอง จากข้อมูลพบว่าการประกอบอาชีพการเกษตรโดยรวมของประชากรที่ศึกษาลำยคลึงประชากรในเขตอำเภวารินชำราบ แต่มีข้อได้เปรียบคืออยู่ใกล้ชุมชนเมืองทำให้มีโอกาสประกอบอาชีพนอกการเกษตรได้มากกว่า

ภาพที่ 3 การสูบน้ำใต้ดินด้วยเครื่องสูบน้ำมอเตอร์ไฟฟ้ามาใช้ในการปลูกผักของเกษตรกร

2. การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ในเขตอำเภวารินชำราบได้มีการพัฒนาด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องซึ่งส่งผลกระทบทางอ้อมและโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา อาทิ การขยายตัวของชุมชนจากอำเภอรอบนอก การปรับปรุงและพัฒนาเส้นทางคมนาคมภายในอำเภวารินชำราบและระหว่างอำเภอต่าง ๆ แต่ที่กระทบโดยตรงคือการพัฒนาและปรับปรุงถนนลูกรังระหว่างหมู่บ้าน ได้แก่ ถนนจากบ้านวัดถึงบ้านคำขวาง บ้านศรีโคตจนถึงบ้านสร้างเม็ก บ้านคำลือชาถึงบ้านโนนเค็ง และถนนลาดยางระหว่างบ้านศรีโคตถึงถนนกันทรลักษณ์ รวมถึงการขยายถนนวาริน-เดชอุดม ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมหลักของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างสถานที่ราชการขึ้นในเขตตำบลเมืองศรีโค เช่น มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี วิทยาลัยสาธิตสุสิรินทร ศูนย์อนามัยแม่และเด็ก และสถานีไฟฟ้าย่อยส่วนภูมิภาค ส่วนภาคเอกชน ได้แก่ โรงงานเครื่องหนัง โรงงานชำแหละและตัดแต่งซากสัตว์ปีก รวมทั้งโครงการบ้านจัดสรรซึ่งมีด้วยกันหลายโครงการ

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลต่อการประกอบอาชีพการเกษตรคือ เกษตรกรมีความสะดวกมากขึ้นในการจัดหาปัจจัยการผลิตและจำหน่ายผลผลิตตลอดจนเพิ่มทางเลือกในการประกอบอาชีพการเกษตร เช่น การร่วมมือกับภาคเอกชนในลักษณะของ contract farmer อย่างไรก็ตามผลกระทบอีกแง่หนึ่งพบว่าพื้นที่การเกษตรที่อยู่ติดถนนและหรือใกล้หมู่บ้านซึ่งสะดวกสำหรับเกษตรกรในการเดินทางไปทำงานในไร่นามีปริมาณลดลงเนื่องจากเกษตรกรขายที่ดินดังกล่าว เพราะมีราคาสูงมากโดยนำรายได้ส่วนหนึ่งไปซื้อที่ดินซึ่งมีพื้นที่เท่าเดิมแต่มีราคาถูกและอยู่ห่างไกลออกไป ทำให้เกษตรกรเอาใจใส่ต่อการเกษตรลดลงเนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก นอกจากนี้พบว่าการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 4 ประการด้วยกันคือ เกษตรกรนิยมใช้ข้าวพันธุ์ส่งเสริม(กข. 6)ซึ่งให้ผลผลิตและคุณภาพการหุงต้มดีกว่าพันธุ์พื้นเมืองมากขึ้น จำนวนกระบือซึ่งเกษตรกรเคยใช้เป็นแรงงานหลักในการเตรียมดินและใช้มูลเป็นแหล่งปุ๋ยคอกที่ดีมีจำนวนลดลง เนื่องจากขาดทำเลเลี้ยงสัตว์ และแรงงานในการเลี้ยงดูซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกษตรกรนิยมใช้รถไถเดินตามมากขึ้น แรงงานในไร่นาลดลงหาแรงงานยากและค่าจ้างในการดำนาหรือเก็บเกี่ยวสูงขึ้นกว่าเท่าตัว (ปัจจุบันประมาณ 100 บาท/คน/วัน) ประการสุดท้ายเกษตรกรบางรายได้ทดลองเปลี่ยนวิธีการทำนาจากนาดำมาเป็นนาหว่าน เพื่อลดปัญหาในการเตรียมดินและแรงงาน อย่างไรก็ตามการที่เกษตรกรจะเลือกการทำนาด้วยวิธีใดนั้นมีองค์ประกอบในการตัดสินใจด้วยกันหลายประการ เช่น ปริมาณน้ำฝน สภาพพื้นที่ แรงงานและผลผลิต ซึ่งจะแตกต่างกันแต่ละครอบครัว

ในเชิงเศรษฐกิจพบว่าปัจจุบันเกษตรกรมีรายได้และรายจ่ายเป็นเงินสดสูงกว่าในอดีต ทั้งนี้เพราะเกษตรกรมีทางเลือกในการประกอบอาชีพนอกฟาร์มมากขึ้น เช่น การรับจ้างซึ่งมีรายได้มากและแน่นอนและเหนี่ยวน้อยกว่าการทำงานภาคเกษตร เป็นเหตุให้คนวัยแรงงานนิยมที่จะทำงานนอกฟาร์มมากขึ้น และจากการที่เกษตรกรได้มีโอกาสรับรู้ข่าวสารมากขึ้นพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ต้องการให้บุตร-ธิดาได้รับการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ ตลอดจน

นิยมซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากขึ้นโดยเฉพาะรถจักรยานยนต์ ซึ่งมีเกือบทุกครัวเรือนและหรือรถบรรทุกขนาดเล็ก จากเหตุผลเชิงเศรษฐกิจดังกล่าวเกษตรกรจึงให้ความสำคัญในการลงทุนเพื่อการเกษตรลดลง

3. ลักษณะของเกษตรกรในปัจจุบัน

เกษตรกรในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่ต้องการสร้างความมั่นคงให้แก่บุตรและธิดาในอนาคตโดยการให้การศึกษาสูงกว่าภาคบังคับ โดยเน้นทางด้านวิชาชีพ บางรายอาจเตรียมขยายกิจการ พื้นที่ เพื่อให้บุตร-ธิดาประกอบอาชีพทางการเกษตร อย่างไรก็ตามทุกครอบครัวต้องการมีข้าวไว้บริโภคมีรายได้ที่แน่นอน รวมทั้งมีที่ดินทำกินเป็นของตนเองโดยเฉพาะในรายที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ สำหรับรายละเอียดของเกษตรกรแต่ละครอบครัว ได้แก่อลักษณะครอบครัว พื้นที่การผลิต การจำหน่ายผลผลิต แรงงานที่ใช้สำหรับเตรียมพื้นที่การเกษตรและรายได้ แสดงไว้ในตารางที่ 2

ลักษณะครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขนาดเล็ก หรือครอบครัวเดี่ยว (18/25) ที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูก โดยมีบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกับเครือญาติ บางรายแยกครอบครัวออกมาอย่างชัดเจนมีที่ดินเป็นของตนเอง บางรายอาจมีการเช่าที่ดินเพิ่มเติม การตัดสินใจในเรื่องต่างๆ จะเกิดจากการปรึกษาร่วมกันระหว่างสามี-ภรรยา ในรายที่ยังไม่มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมักจะยอมรับเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้เพื่อประกอบอาชีพ

นอกจากนี้ยังพบเกษตรกรอีกลักษณะหนึ่ง แต่มีจำนวนไม่มากนัก คือมีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวประกอบ (7/25) อยู่แบบเครือญาติ ที่ประกอบไปด้วยรุ่นปู่ย่า ตา ยาย รุ่นพ่อ-แม่ และรุ่นลูก โดยมีที่ดินทำกินร่วมกัน ยังไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง (ที่ดินเป็นที่มรดก ยังไม่มีการแบ่งอย่างชัดเจน) ปัจจัยในการผลิตและผลผลิตยังใช้ร่วมกัน การตัดสินใจขึ้นอยู่กับผู้อาวุโสที่สุดในครอบครัว ทำให้ขาดแรงจูงใจสำหรับผู้ชั้นหรือมีความคิดริเริ่มใหม่ๆ

4. การประกอบอาชีพการเกษตร

เกษตรกรในพื้นที่ศึกษาจะปลูกข้าวเป็นพืชหลัก และมีบางรายปลูกพืชผักและ/หรือเลี้ยงสัตว์เสริมรายได้ สำหรับในปีเพาะปลูก พ.ศ. 2537-2538 นี้ สามารถแบ่งการผลิตออกเป็น 8 รูปแบบด้วยกันคือ

1. ทำนาอย่างเดี่ยว		15	ครอบครัว	
2. ทำนา	เลี้ยงไก่เนื้อ	1	ครอบครัว	
3. ทำนา	เลี้ยงปลา	1	ครอบครัว	
4. ทำนา	เลี้ยงสุกร	1	ครอบครัว	
5. ทำนา	ปลูกผัก	10	ครอบครัว	
6. ทำนา	ปลูกผัก	เลี้ยงไก่เนื้อ	2	ครอบครัว
7. ทำนา	ปลูกผัก	เลี้ยงปลา	4	ครอบครัว
8. ทำนา	ปลูกผัก	เลี้ยงสุกร	3	ครอบครัว

ตารางที่ 2 ข้อมูลระดับครัวเรือนของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา

เกษตรกร เลขที่	หมู่บ้าน	ลักษณะ 1 พื้นที่การเกษตร(ไร่)			การผลิตการเกษตร 2 /				การจำหน่ายรายได้เงินตามกระป๋อง		รายได้ (%)		หมายเหตุ
		ครอบครัว	ทั้งหมด	เจ้าของ	ข้าว	พืชผัก	อื่นๆ	ผลไม้	(ตัว)	ฟาร์ม นอกฟาร์ม			
1	ก	3,2,2	27	27	เหลือขาย	-	ไก่เนื้อ	พ	1	3	75	25	1) ลักษณะครอบครัว
2	"	2,-,2	18	18	เหลือขาย	-	-	-	-	-	18	82	'- 3,2,2 = ครอบครัวประกอบ
3	"	2,3,2	8	8	ไม่พอกิน	-	-	-	-	-	0	100	คือ วัยแรงงาน = 3,
4	ข	4,-,1	45	30	เหลือขาย	-	-	-	1	2	43	57	วัยชรา = 2,
5	"	3,-,2	14.5	14.5	พอกิน	-	-	-	-	1	0	100	วัยเด็ก = 2,
6	"	2,-,1	10	10	เหลือขาย	-	-	-	-	-	9	91	'-2,-,2 = ครอบครัวเดี่ยว
7	ค	3,-,1	30	30	เหลือขาย	ขาย	สุกร	พ,ข	-	2	87	13	คือ วัยแรงงาน = 2,
8	"	3,2,3	17.5	17.5	พอกิน	ขาย	-	ข	-	2	41	59	วัยชรา = 0,
9	"	3,-,1	9.5	9.5	พอกิน	ขาย	-	พ	-	1	64	36	วัยเด็ก = 2,
10	ง	2,-,2	20	20	เหลือขาย	ขาย	-	พ	-	1	72	28	2) การผลิตการเกษตรอื่นๆ
11	"	3,-,1	15	15	พอกิน	ขาย	-	พ,ข	1	1	67	33	หมายถึง กิจกรรมที่ทำเพื่อจำหน่าย
12	"	2,-,1	8.5	8.5	พอกิน	ขาย	-	พ,ข	-	2	58	42	3) การจำหน่ายผลผลิต
13	จ	3,-,1	22	22	เหลือขาย	-	ปลา	พ,ข	-	-	54	46	(เฉพาะพืชผักและสัตว์เลี้ยง)
14	"	3,1,3	17.5	9	พอกิน	-	-	-	-	-	0	100	'- พ. หมายถึง พ่อค้ามารับซื้อ
15	"	2,-,2	6.5	6.5	ไม่พอกิน	-	-	-	-	-	0	100	'- ข. หมายถึงเกษตรกรนำไปจำหน่ายเอง
16	ฉ	3,-,1	35	35	เหลือขาย	-	สุกร	พ,ข	1	1	83	17	
17	"	2,2,3	18	10	ไม่พอกิน	-	-	-	-	1	0	100	
18	"	2,1,2	9	4	ไม่พอกิน	-	-	-	-	-	0	100	

ตารางที่ 2 ข้อมูลระดับครัวเรือนของเกษตรกรในพื้นที่ศึกษา (ต่อ)

เกษตรกร ครัวเรือน	หมู่บ้าน	ลักษณะ 1. พื้นที่การเกษตร (ไร่)	การผลิตการเกษตร 2 /				การจำหน่ายรายได้เงินตา กระบือ	รายได้ (%)		หมายเหตุ
			ครอบครัว ทั้งหมด	เจ้าของ	ข้าว	พืชผัก	อื่นๆ	ผลผลิต	(ตัว) ฟาร์ม นอกฟาร์ม	
เลขที่										
19	ช	3,-,3	20	20	เหลือขาย	ขาย	ปลา	พ,ข	1 3 85 15	
20	"	3,-,1	12	12	เหลือขาย	ขาย	-	พ,ข	- 1 69 31	
21	"	2,-,1	9	9	เหลือขาย	ขาย	-	พ,ข	- 1 82 18	
22	ช	3,-,-	22	22	เหลือขาย	ขาย	-	พ,ข	- 7 80 20	
23	"	3,-,1	16	16	ขาย	ขาย	ปลา	พ,ข	- 1 92 8	
24	"	2,-,3	9	9	พอกิน	ขาย	ปลา	พ,ข	- 1 57 43	
25	ณ	3,2,2	25	25	ขาย	-	-	-	1 - 30 70	
26	"	3,1,2	12	6	พอกิน	-	-	-	- - 10 90	
27	"	2,-,1	7	7	ไม่พอกิน	-	-	-	- - 0 100	
28	ญ	3,-,2	25	10	เหลือขาย	-	-	-	2 24 76	
29	"	2,1,1	10.5	2	พอกิน	-	-	-	- - 0 100	
30	"	2,-,2	8	3	ไม่พอกิน	-	-	-	1 0 100	
31	ญ	3,-,1	22	22	เหลือขาย	ขาย	ไก่เนื้อ	พ,ข	- 2 100 0	
32	"	2,-,1	16	16	เหลือขาย	ขาย	สุกร	พ,ข	- 1 90 10	
33	"	3,-,2	9	9	พอกิน	ขาย	-	พ,ข	- 1 80 20	
34	ญ	2,-,2	25	20	เหลือขาย	ขาย	ปลา	พ,ข	1 2 100 0	
35	"	2,1,1	16	16	เหลือขาย	ขาย	-	พ,ข	1 1 76 24	
36	"	3,-,1	9	9	พอกิน	ขาย	สุกร	พ,ข	1 1 56 44	

ในการประกอบอาชีพการเกษตรนั้น เกษตรกรจะมีวัตถุประสงค์ เทคนิค ศักยภาพ และข้อจำกัดแตกต่างกันออกไป (ตารางที่ 3) สำหรับการปลูกข้าวเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกข้าวเหนียวไว้สำหรับบริโภค(พันธุ์สันป่าตองและ กข.6) ที่เหลือจึงจะขาย มีเกษตรกรบางรายแบ่งที่ดินไว้สำหรับผลิตข้าวเพื่อขายและบริโภคแยกจากกัน โดยปลูกข้าวเจ้าสำหรับจำหน่าย(พันธุ์ขาวมะลิ 105)

จากจำนวนเกษตรกร 36 รายมีประมาณ 11/20 ที่ทำการเสริมรายได้ด้วยการปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์ ผักที่ปลูกได้แก่ พริก แตงกวา ถั่วฝักยาว โดยเฉพาะเกษตรกรในหมู่บ้านคำลือชาจะผลิตพริกขายเป็นรายได้หลักโดยแยกที่ดินจากการทำนาอย่างชัดเจน ส่วนพืชผักอื่นๆเกษตรกรอาจจะปลูกแยกจากพื้นที่ทำนาหรืออาจปลูกหลังนาซึ่งพืชผักที่ปลูกส่วนใหญ่ปลูกไว้เพื่อจำหน่ายและนำมาบริโภคบ้าง สัตว์ที่เลี้ยงไว้เสริมรายได้ ได้แก่ ไก่ ปลา สุนัข เป็นต้น การเลี้ยงไก่ ถ้าเป็นไก่พื้นเมืองจะเลี้ยงไว้บริโภคหรือจำหน่ายบ้างในหมู่บ้าน และถ้าเป็นไก่เนื้อเกษตรกรจะรับจ้างเอกชนเลี้ยง ซึ่งมีผู้ให้คำแนะนำในการเลี้ยงด้วย ส่วนเกษตรกรที่เลี้ยงสุกรมักจะมีโรงสืขนาดเล็ก เนื่องจากจะได้ราคาและปลายข้าวจากการรับจ้างสีข้าวมาเลี้ยงสุกรสำหรับปลาเกษตรกรเลี้ยงปลาไว้เพื่อจำหน่ายและบริโภค มีการขุดบ่อเพื่อตกปลาธรรมชาติหรือขุดบ่อขนาดเล็กพื้นที่ประมาณ 50-100 ตารางวาเพื่อเลี้ยงปลาโดยเฉพาะ ปลาที่นิยมเลี้ยงคือปลานิล ปลาไน และปลาดตะเพียน ส่วนสัตว์อื่นๆ เกษตรกรจะเลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงาน โดยมีผลพลอยได้คือมูลเพื่อมาทำปุ๋ย และในบางครั้งเพื่อเกิดความจำเป็นเกษตรกรจะขายเมื่อเสร็จฤดูทำนา เช่นกระบือ เป็นต้น

5. ปัจจัยที่มีผลต่อระบบการผลิต

5.1 การลงทุนและสภาวะหนี้สิน เกษตรกรจะลงทุนในปัจจัยการผลิตต่างๆ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของเกษตรกร ถ้าเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเกษตรกรจะลงทุนเท่าที่จำเป็นหรือเมื่อมีเงินทุนเหลือจากการใช้จ่าย แต่ถ้าผลิตเพื่อขายเกษตรกรก็จะลงทุนซื้อสารเคมี-ปุ๋ยมาใช้หรืออาจมีการลงทุนซื้อเครื่องมือ อุปกรณ์มาใช้ในไร่นา โดยวัตถุประสงค์ที่ตามมาก็คือการรับจ้างเช่น การซื้อรถไถเดินตาม เกษตรกรมีไว้ใช้สำหรับตนเองและนำไปรับจ้างด้วย เกษตรกรบางรายที่ไม่ได้นำไปรับจ้างก็อาจไปช่วยญาติพี่น้อง หรือนำไปใช้ประโยชน์อื่นๆ ซึ่งเงินทุนเหล่านี้เกษตรกรอาจจะมีเป็นของตนเอง หรือไปกู้มาจากแหล่งอื่นๆ เช่นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ พ่อบ้านในตลาด เพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง เงินกู้เหล่านี้เกษตรกรจะต้องเสียดอกเบี้ยและระยะเวลาที่กู้แตกต่างกันไป เงินที่เกษตรกรกู้มามากจะไม่ได้ใช้เพื่อการเกษตรอย่างเดียว ส่วนหนึ่งเกษตรกรจะนำมาใช้จ่ายในครัวเรือนเพื่อซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่นรถจักรยานยนต์ โทรทัศน์ เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะมีราคาค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับรายได้ของเกษตรกร ดังนั้นรายได้จากการเกษตรมักจะไม่เพียงพอต่อการชำระหนี้ เกษตรกรบางรายจำเป็นต้องหารรายได้เพิ่มจากนอกภาคการเกษตร และเมื่อเกิดภาวะหนี้สินมากๆ เกษตรกรก็มักจะลงทุนเพื่อการเกษตรน้อยลง เมื่อผลผลิตการเกษตรได้ผลไม่เต็มที่หรือรายได้จากการเกษตรไม่เพียงพอต่อความต้องการ เกษตรกรก็จะเริ่มหันไปประกอบอาชีพนอก

ตารางที่ 3 รายละเอียดการประกอบอาชีพการเกษตรของเกษตรกร

ลำดับที่	กิจกรรม	ชนิดพันธุ์	วัตถุประสงค์		เทคนิค	ศักยภาพ-ข้อจำกัด
			หลัก	รอง		
1	ทำนา	1. ข้าวเหนียว ได้แก่ พันธุ์ กข 6 สันป่าตอง	บริโภค	จำหน่าย	1. นาดี	ผลผลิตดีกว่านาหว่าน ต้องการแรงงานมากกว่า ค่าจ้างแรงงานสูง
		2. ข้าวเจ้า ได้แก่ ขาวมะลิ 105	จำหน่าย		2. นาหว่าน	ใช้แรงงานน้อย มีปัญหาวัชพืชมาก ผลผลิตต่ำ
2	พืชผัก	ที่นิยมปลูกได้แก่ แตงกวา	จำหน่าย	บริโภค	1. ปลูกตลอดปีโดยมีที่แยก	สะดวกในการจำหน่าย แต่ราคาผลผลิต
		แตงร้าน ถั่วฝักยาว มะเขือเปราะ			จากที่นา ปลูกผักหลายชนิด	จะแปรปรวน ใช้สารเคมีมาก สารเคมีมีราคาแพง
3	การเลี้ยงสุกร	มะเขือเทศ ข้าวโพดฝักอ่อน ค่ะน้า บวบ กระหล่ำ พริก ลูกผสม	จำหน่าย		ตามฤดูกาล 2. ปลูกในที่นาหลังจากเกี่ยวข้าว	เกษตรกรให้ความสำคัญเรื่องพิษจากสารเคมีมาสู่ ตัวเองและผู้บริโภคอย่างมาก
					1. เลี้ยงแม่สุกรเพื่อผลิตลูกสุกร	ผู้เลี้ยงมักจะมีการซื้อพันธุ์พันธุ์ดี มีโรงเลี้ยงเล็ก
					จำหน่าย	มักจะประสบปัญหาในเรื่องราคา
					2. ซื้อลูกสุกรมาขุนขาย	การลงทุนสูง
4	กระบือ	พื้นเมือง	ใช้งาน	ต้องการ	1. เลี้ยงตลอดปี	ไม่มีสถานที่และคนเลี้ยง มีข้อจำกัดในการทำงาน
					มูลเป็นปุ๋ย	จะมีการซื้อขาย ก่อนและหลังฤดูทำนา
5	ไก่	พื้นเมือง	บริโภค	จำหน่าย	2. เลี้ยงเฉพาะในฤดูปลูก	เป็นที่ต้องการของตลาด ราคาดี แต่ไม่มีผลผลิต
					การฉีดวัคซีนป้องกันโรค นำ	จำหน่าย เนื่องจากอัตราการตายสูง
					ออกไปเลี้ยงที่นาเมื่อเกิดโรคระบาด	
		ไก่ไข่	จำหน่าย		รับจ้างเลี้ยงจากภาคเอกชน	มีผู้ให้คำแนะนำในการเลี้ยง รายได้ขึ้นกับความ
						สามารถของเกษตรกร บางครั้งเกิดปัญหากับ
						ชุมชนใกล้เคียง

ตารางที่ 3 รายละเอียดการประกอบอาชีพการเกษตรของเกษตรกร(ต่อ)

ลำดับที่	กิจกรรม	ชนิดพันธุ์	วัตถุประสงค์		เทคนิค	ศักยภาพ-ข้อจำกัด
			หลัก	รอง		
6	ปลา	1.ธรรมชาติ	บริโภค	จำหน่าย	ขุดบ่อตักในไร่นาหรือจับจากแหล่งน้ำธรรมชาติ	ปริมาณน้อยลง มีเฉพาะฤดูกาล
		2. นิล ไน ตะเพียน	จำหน่าย	บริโภค	ขุดบ่อเพื่อเลี้ยงปลาโดยเฉพาะบริเวณรอบบ่อจะปลูกไม้ผล หรือพืชผัก	ไม่มีปัญหาตลาด แต่ในบางแห่งไม่สามารถเก็บน้ำได้ตลอดปี ต้องการความรู้เพิ่มเติม โดยเฉพาะการเพาะฟัก

ภาคการเกษตรเพิ่มขึ้น

5.2 รายได้ พบว่ารายได้ของเกษตรกรจากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรไม่ค่อยแน่นอน และไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกรโดยเฉพาะในรายที่ทำนาเพียงอย่างเดียวไม่มีรายได้เสริมจากการเกษตรอื่นๆ ดังนั้นเกษตรกรจึงหันไปประกอบอาชีพนอกการเกษตรเพิ่มขึ้น ซึ่งมีรายได้ที่แน่นอนกว่า เช่น ลูกจ้างตามหน่วยงานเอกชนรัฐบาล ช่างไม้ ช่างปูน ปอกกระเทียม ขายของชำในหมู่บ้าน เปิดร้านซ่อมรถจักรยานยนต์หรือเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น อย่างไรก็ตามเกษตรกรนิยมรับจ้างอยู่ในท้องถิ่นมากกว่าไปต่างถิ่น เนื่องจากมีความผูกพันกับครอบครัวค่อนข้างสูง ยกเว้นคนหนุ่ม-สาว ข้อมูลในตารางที่ 2 ชี้ให้เห็นว่าในจำนวนเกษตรกร 36 ครอบครัว มีเกษตรกรเพียง 20 ครอบครัวเท่านั้นที่มีรายได้จากการเกษตรมากกว่ารายได้นอกฟาร์ม ส่วนที่เหลือจำนวน 7 และ 9 ครอบครัว ต้องพึ่งรายได้นอกฟาร์มมากกว่าครึ่งหรือทั้งหมด

5.3 แรงงาน ในการทำการเกษตร เกษตรกรมักใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ถ้าแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ เกษตรกรก็จะจ้างแรงงานโดยเฉพาะช่วงปลูกและเก็บเกี่ยว สำหรับการเตรียมพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกเกษตรกรจะใช้กระบือหรือรถไถเดินตาม(ตารางที่2) จากการสอบถามพบว่า แนวโน้มในการใช้กระบือจะลดลง ทั้งนี้เพราะเกษตรกรประสบปัญหาในด้านสถานที่เลี้ยงและแรงงานประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล เช่นปริมาณฝน หรือภาวะฝนทิ้งช่วง ทำให้ไม่สามารถใช้แรงงานจากกระบือได้อย่างเต็มที่ เพราะถ้าปริมาณฝนไม่มากพอสภาพของดินจะไม่เอื้ออำนวยต่อการไถพรวน โดยทั่วไปเกษตรกรจะใช้กระบือเพื่อการเตรียมดินได้เพียงวันละ 4-5 ชั่วโมง ซึ่งจะได้พื้นที่ประมาณ 2-3 ไร่เท่านั้น จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นทำให้เกษตรกรนิยมใช้รถไถเดินตามมากขึ้น โดยเฉพาะครอบครัวที่ทำนามากกว่า 20 ไร่ขึ้นไป สำหรับเกษตรกรที่ปลูกผักทุกครอบครัวจะมีเครื่องสูบน้ำด้วยมอเตอร์ไฟฟ้าเพื่อสูบน้ำได้ดินมาใช้ แต่อย่างไรก็ตามแรงงานในครอบครัวของเกษตรกรเริ่มลดลงเนื่องจากสมาชิกบางคนต้องออกไปทำงานนอกภาคการเกษตร เพื่อหารายได้ให้เพียงพอต่อความต้องการในครอบครัว หรือสมาชิกบางคนไม่สนใจที่จะทำการเกษตร เมื่อแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ เกษตรกรบางรายจะต้องจ้างแรงงาน จากการสอบถามพบว่าค่าแรงของแรงงานในปัจจุบันค่อนข้างสูงมาก(ประมาณ 100 บาท/คน/วัน) และหาคนที่รับจ้างทำงานค่อนข้างยาก ทำให้เกษตรกรประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ซึ่งจะทำให้เกษตรกรบางรายลดพื้นที่การเพาะปลูกลงเพียงเพื่อให้พอบริโภคในครอบครัวเท่านั้น

5.4 การคมนาคม ถึงแม้ว่าบางหมู่บ้านอาจจะไม่มีรถโดยสารที่ติดต่อกันระหว่างหมู่บ้านกับอำเภอวารินชำราบ แต่ก็ไม่เป็นอุปสรรคในการทำกิจกรรมทางการเกษตรและนอกการเกษตรไม่ว่าจะเป็นการซื้อปัจจัยในการผลิต การจำหน่ายผลผลิตหรือการออกไปทำงานทำนอกภาคการเกษตร เกษตรกรสามารถแก้ปัญหาต่างๆเหล่านี้ได้โดยซื้อรถจักรยานยนต์สำหรับออกไปทำงานนอกภาคการเกษตรที่ทำนอกหมู่บ้าน ส่วนการจำหน่ายผลผลิตนั้นขึ้นอยู่กับปริมาณชนิดและความต้องการของตลาด เช่นพืชผัก ถ้าเกษตรกรปลูกในพื้นที่ขนาดใหญ่ ตลาดต้องการมาก พ่อค้าก็จะเข้ามารับซื้อถึงในพื้นที่ หรือเกษตรกรจะเหมารถในหมู่บ้าน

บ้านออกไปส่งให้กับพ่อค้าที่อำเภอวารินชำราบ สำหรับชาวเปลือกนั้นเกษตรกรอาจขายให้กับโรงสีในหมู่บ้านหรือนำไปขายให้กับโรงสีขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ที่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนักโดยการจ้างเหมา(ตารางที่ 2) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการคมนาคมไม่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพต่างๆ ของเกษตรกร สำหรับเกษตรกรบางรายมีที่ทำกินอยู่ใกล้บ้านมากและการเดินทางไม่สะดวก เกษตรกรจะแก้ปัญหาโดยเข้าไปอยู่ในพื้นที่การเกษตรเป็นช่วงตามความสำคัญของกิจกรรม เช่น ช่วงปลูก ช่วงเก็บเกี่ยว เป็นต้น

6. ประเภทของเกษตรกรและแนวโน้มในอนาคต

จากการวิเคราะห์ข้อมูลระดับครัวเรือนเพื่อจำแนกเกษตรกรโดยใช้ลักษณะที่สำคัญคือ วัตถุประสงค์การผลิต ผลผลิตการเกษตร อุปสรรคและปัญหาด้านการผลิตตลอดจนภาวะเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์นั้นสามารถจำแนกเกษตรกรได้เป็น 3 ประเภท คือ

ประเภท ก. มีข้าวไม่พอกินหรือพอกินเป็นบางปี และไม่สามารถพึ่งตนเองได้

ประเภท ข. มีข้าวพอกินแต่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

ประเภท ค. มีข้าวพอกินและพึ่งตนเองได้

เมื่อพิจารณาในแง่การภาพในการผลิตพบว่าเกษตรกรประเภท ก. ไม่มีถาวรภาพในการผลิต ประเภท ข. มีถาวรภาพในการผลิตค่อนข้างต่ำ ส่วนประเภท ค. มีถาวรภาพในการผลิตค่อนข้างสูง ซึ่งคิดเป็น $1/4$ $1/5$ และ $11/20$ ตามลำดับ สำหรับรายละเอียดของการจำแนกเกษตรกรได้แสดงไว้ในตารางที่ 4 สำหรับผลสรุปและข้อเสนอแนะของเกษตรกรแต่ละประเภทมีดังนี้คือ

เกษตรกรประเภท ก. ส่วนใหญ่มีพื้นที่การเกษตรเป็นของตนเองน้อยกว่า 10 ไร่ ทำนาเพียงอย่างเดียว ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอสำหรับการบริโภคหรือเพียงพอเป็นบางปีเท่านั้น ทำให้ต้องพึ่งพารายได้จากนอกฟาร์มเป็นหลัก วัตถุประสงค์ของเกษตรกรประเภทนี้คือต้องการมีข้าวเพียงพอสำหรับการบริโภคตลอดปี ข้อเสนอแนะสำหรับเกษตรกรประเภทนี้คือพัฒนาแรงงานฝีมือและหัตถกรรมในครัวเรือน

เกษตรกรประเภท ข. มีพื้นที่การเกษตรประมาณ 20 ไร่ ทำนาเพียงอย่างเดียว ผลผลิตที่ได้มีเหลือจำหน่าย สภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการปลูกพืชชนิดอื่นต้องพึ่งพารายได้จากนอกฟาร์มมากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ วัตถุประสงค์หลักของเกษตรกรประเภทนี้คือต้องการเพิ่มผลผลิตข้าว ข้อเสนอแนะสำหรับเกษตรกรประเภทนี้คือควรสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพการเกษตรให้มากขึ้นโดยเฉพาะด้านการเลี้ยงสัตว์

เกษตรกรประเภท ค. มีพื้นที่การเกษตรประมาณ 10-25 ไร่ ปัจจัยสำคัญสำหรับเกษตรกรประเภทนี้คือ ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์และมีน้ำตลอดปีสามารถทำกิจกรรมหลายอย่างทำให้มีรายได้เพียงพอต่อการยังชีพจะออกไปรับจ้างเฉพาะเวลาว่างจากการทำงานในไร่นาเท่านั้น วัตถุประสงค์หลักของเกษตรกรประเภทนี้ คือต้องการรายได้จากฟาร์มอย่างสม่ำเสมอและมีผลตอบแทนต่อการลงทุนสูงสุด ข้อเสนอแนะสำหรับเกษตรกรประเภทนี้คือ

ตารางที่ 4 การจำแนกประเภทเกษตรกร

ประเภทเกษตรกร	ข้าวไม่พอกินหรือพอกิน เป็นบางปีและไม่สามารถ พึ่งตนเองได้ (ก)	ข้าวพอกินแต่ไม่ สามารถพึ่งตนเอง ได้ (ข)	ข้าวพอกินและพึ่งตนเองได้ (ค)
ลักษณะที่สำคัญ			
วัตถุประสงค์การ ผลิตด้านการเกษตร	มีข้าวพอสำหรับบริโภค ตลอดปีและทุกปี	ต้องการเพิ่มรายได้ จากการปลูกข้าวให้ มากขึ้น	ต้องการรายได้สม่ำเสมอ และผลตอบแทนจาก การลงทุนสูงสุด
ผลผลิตการเกษตร	ทำนาอย่างเดียวโดย ปลูกข้าวเหนียวไว้เพื่อ บริโภค ไม่มีผลผลิต จำหน่าย บางรายปี ข้าวไม่เพียงพอต่อการ บริโภค	ทำนาอย่างเดียว โดยปลูกข้าวเหนียว ไว้บริโภคและปลูก ข้าวเจ้าไว้จำหน่าย	มีกิจกรรมหลายอย่าง มีข้าวและผลผลิตเกษตร จำหน่ายสม่ำเสมอ
อุปสรรคและปัญหา	พื้นที่การเกษตรน้อย ดินขาดความ อุดมสมบูรณ์	ขาดแคลนแรงงาน ในฤดูปลูก และเก็บเกี่ยว	ต้นทุนการผลิตสูง ราคา ผลผลิตแปรปรวน
ภาวะเศรษฐกิจ	มีภาระหนี้สินมากและ อาศัยรายได้จาก นอกฟาร์มเป็นหลัก	อาศัยรายได้ นอกฟาร์ม มากกว่า 50 % ในปีที่เกิดฝนแล้ง จะมีปัญหาด้าน ภาระหนี้สินมาก กว่าปกติ	รายได้หลักได้จาก ผลผลิตการเกษตร ไม่มีปัญหาเรื่อง ภาระหนี้สิน
ถาวรภาพในการผลิต	ไม่มี	ค่อนข้างต่ำ	ค่อนข้างสูง
ความถี่	1/4	1/5	11/20

ควรส่งเสริมในแง่ของการเกษตรแบบผสมผสานให้ความรู้เพิ่มเติมในแง่ของใช้สารเคมี และเพิ่มขีดความสามารถในการผลิตโดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์และหรือการปลูกผลไม้เพื่อจำหน่าย

ในอนาคตผู้วิจัยคาดว่าเกษตรกร ประเภท ก. และประเภท ข. มีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้น โดยพิจารณาจาก 2 ปัจจัยหลักด้วยกันคือ ตัวเกษตรกร และปัจจัยภายนอก ในส่วนของปัจจัยจากตัวเกษตรกรเองพบว่าลักษณะครอบครัวจะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น เมื่อได้รับการแบ่งมรดก (ส่วนใหญ่คือที่ดิน) จากบรรพบุรุษแล้วจะทำให้จำนวนพื้นที่ต่อครอบครัวลดลง ในรายที่ซื้อที่ทำกินใหม่ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปการเดินทางไม่สะดวกและไม่มีกระแสไฟฟ้า ทำให้ไม่สามารถนำน้ำได้ดินมาใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรได้ โอกาสในการประกอบอาชีพการเกษตรอื่นนอกจากการทำนาก็เป็นไปได้ค่อนข้างยาก ดังนั้นผลผลิตข้าวที่ได้อาจจะไม่มากพอต่อการบริโภคในครัวเรือนหรือเหลือจำหน่าย อีกประการหนึ่งคือในปัจจุบันเกษตรกรมีบุตร-ธิดาเฉลี่ยครอบครัวละ 2-3 คน และต้องการให้บุตร-ธิดา มีการศึกษาสูงกว่าภาคบังคับซึ่งส่งผลกระทบต่อแรงงานภาคเกษตรในครอบครัวโดยตรง สำหรับปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือ ชุมชนที่ศึกษาในครั้งนี้อยู่ใกล้ตัวเมือง การคมนาคมสะดวก มีตลาดแรงงานรองรับมากและมีแนวโน้มจะขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ การทำงานนอกฟาร์มลักษณะนี้มีรายได้สูง สม่ำเสมอและเหน็ดเหนื่อยน้อยกว่าการทำงานในไร่นา ทำให้คนหนุ่มสาวส่วนใหญ่เลือกที่จะทำงานนอกฟาร์มมากกว่าการประกอบอาชีพการเกษตร ส่วนเกษตรกรที่จะประกอบอาชีพการเกษตรเป็นหลักนั้น ถึงแม้ว่ามีแนวโน้มลดลงดังได้กล่าวแล้วข้างต้นแต่ก็ยังมีอยู่ ซึ่งรูปแบบของกิจกรรมคงจะต้องมีการพัฒนาเป็นลักษณะของการเกษตรแบบปรานีต (Intensive) มากขึ้น โดยใช้พื้นที่ แรงงานที่มีอยู่จำกัดให้มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่เพื่อที่จะทำให้มีรายได้อย่างสม่ำเสมอ โดยเกษตรกรประเภทนี้มีแนวโน้มที่จะย้ายบ้านเรือนจากตัวหมู่บ้านออกไปยังพื้นที่ๆ ทำการเกษตรมากขึ้น เพื่อที่จะสามารถดำเนินกิจกรรมการเกษตรได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากลักษณะดังกล่าวจะทำให้ลักษณะทางสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลระบบการผลิตการเกษตรระดับครัวเรือนของเกษตรกรจำนวน 36 ครัวเรือน ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่รอบมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ในรัศมี 5 กิโลเมตร สามารถสรุปได้ดังนี้

1. เกษตรกรทุกครอบครัวต้องการปลูกข้าวเหนียวให้เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัวเป็นอันดับแรก และถ้ามีพื้นที่มากพอจึงจะปลูกข้าวเหนียวหรือข้าวเจ้าไว้จำหน่าย

2. เกษตรกรที่ประกอบอาชีพการเกษตรหลายอย่าง ซึ่งมีประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างจะมีถาวรภาพในการผลิตสูงกว่ากลุ่มที่ทำอย่างเดียวซึ่งไม่มีถาวรภาพหรือถาวรภาพต่ำมาก ทั้งนี้เพราะรายได้ภาคการเกษตรไม่เพียงพอต้องอาศัยรายได้จากนอกภาคการเกษตรเป็นหลัก

3. สาเหตุสำคัญที่ทำให้การประกอบอาชีพการเกษตรลดลงมีด้วยกันหลายประการคือ พื้นที่การเกษตรมีจำกัด อยู่ไกลจากที่พัก การคมนาคมไม่สะดวก และหรือไม่สามารถนำน้ำได้ดินมาใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรได้ แรงงานภาคการเกษตรในครอบครัวไม่เพียงพอเนื่องจากจะเป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยวมากขึ้นประกอบกับเป็นชุมชนใกล้เมือง การคมนาคมสะดวกมีตลาดแรงงานรองรับมาก ทำให้คนที่อยู่ในวัยแรงงานนิยมออกไปทำงานนอกฟาร์มมากขึ้นเนื่องจากมีรายได้สูงแน่นอน และเหน็ดเหนื่อยน้อยกว่าการทำงานในภาคเกษตร อย่างไรก็ตามการที่เป็นชุมชนอยู่ใกล้เมืองและการคมนาคมสะดวกนั้นก็ส่งผลต่อเกษตรกรที่ทำการเกษตรหลายอย่างคือเอื้อประโยชน์ต่อการหาปัจจัยการผลิตและจำหน่ายผลผลิต และมีทางเลือกในการทำกิจกรรมการเกษตรมากขึ้น

4. ในแง่ของการพัฒนาอาชีพนั้นสามารถแบ่งตามถาวรภาพการผลิตดังนี้คือ

เกษตรกรประเภท ก. และ ข. ซึ่งไม่มีถาวรภาพหรือมีถาวรภาพในการผลิตต่ำ ควรพัฒนาฝีมือแรงงาน โดยเฉพาะเพศชายควรเน้นงานช่าง ส่วนแม่บ้านหรือคนชราควรส่งเสริมด้านหัตถกรรมในครัวเรือน ควบคู่ไปกับการสร้างทางเลือกในการประกอบอาชีพการเกษตรให้มากขึ้นโดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์

เกษตรกรประเภท ค. ซึ่งมีถาวรภาพในการผลิตสูง ควรสนับสนุนกิจกรรมการเกษตรที่ใช้พื้นที่น้อยและมีอัตราการเสี่ยงต่ำ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน การผลิตพันธุ์ปลาหรือกล้วยไม้เพื่อจำหน่าย ตลอดจนร่วมมือกับภาคเอกชนในลักษณะของ contract farmer

เอกสารอ้างอิง

ชัย นฤทุม, ผ่องพรรณ ดริยมงคลกุล, Guy Trebuil. 2537. การวินิจฉัยเบื้องต้นเพื่อการวิจัยและการพัฒนาการเกษตร : วิธีการวิเคราะห์กลไกระบบการผลิตเพื่อการจำแนกประเภทเกษตรกร. โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ. จังหวัดนครปฐม.

สำนักงานเกษตรอำเภอวารินชำราบ. 2538. แนวทางการพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี (อัดสำเนาเย็บเล่ม)

ภาคผนวก

เอกสารหมายเลข 1

แนวทางสอบถาม

ข้อมูลพื้นที่ระดับกว้างรัศมี 5 ก.ม. ของ ม.อุบลฯ

โครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาระบบการผลิตการเกษตร

ของชุมชนเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม

1. ผู้สำรวจ 1..... วันที่สำรวจ.....
2.....
2. ผู้ให้ข้อมูล
ชื่อ.....อายุ.....วุฒิการศึกษา.....
อาชีพ.....ตำแหน่ง.....
ที่อยู่.....
3. ข้อมูล
บ้าน.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....
ตั้งเป็นหมู่บ้านเมื่อปี.....แยกมาจากบ้าน.....
ปัจจุบันมีประชากรทั้งสิ้น.....ครอบครัวชาย.....
หญิง.....ผู้ใหญ่.....เด็ก.....
4. พื้นที่ทั้งหมด.....ไร่
ลุ่ม.....ดอน.....ที่สาธารณะ.....
แหล่งน้ำธรรมชาติ.....
การใช้น้ำได้ดินเพื่อการเกษตร.....
-ความลึก.....
-ฤดูกาลที่ใช้.....
ปัญหาหลักด้านพื้นที่.....ชุมชน.....
5. อาชีพ หลัก.....
รอง.....
6. การคมนาคม
-ภายในหมู่บ้าน.....อย่างไร/ค่าใช้จ่ายเท่าไร/สะดวก
-จากหมู่บ้านถึงตลาด.....ตลอดปี/เป็นบางฤดูกาล/ปัญหา
7. หน่วยราชการ เข้าไปแนะนำหรือไม่
-ถ้าเคยหน่วยงานใด/ทำอะไร/เมื่อไหร่/อย่างไร/ผล/ทัศนคติของชาวบ้านต่อหน่วยงานราชการ
-ถ้าไม่เคยมีชาวบ้านต้องการหรือไม่/ต้องการคำแนะนำเรื่องอะไร หรือต้องการความช่วยเหลือ
อย่างไร/ปัญหาหลัก ๆ ของชุมชนคืออะไร

เอกสารหมายเลข 2

โครงการวิจัยการศึกษาระบบการผลิตการเกษตร
ของชุมชน เพื่อพัฒนา เทคโนโลยีที่เหมาะสม

ชื่อผู้สำรวจ.....วันที่สำรวจ.....

เอกสารการสรุป
และแผนผังการวิจัยเชิงกลไกระบบการผลิต

1. ข้อมูลเฉพาะของเกษตรกร

ชื่อเกษตรกร.....ที่อยู่.....
.....เขตการเกษตร.....

2. ขนาดของระบบการผลิตและการถือครองที่ดิน (ที่ปฏิบัติงานจริง) ในรอบปีเพาะปลูกที่ผ่านมา

- 2.1-ที่ดินทั้งหมด.....ไร่ ทำการเกษตร.....ไร่
- 2.2-ลักษณะการถือครองที่ดิน (ของตนเอง....ไร่ เช่าคนอื่น....ไร่ ทาฟรี....ไร่ ให้เช่า....ไร่)
ของตนเอง.....ไร่ เช่าคนอื่น.....ไร่ ทาฟรี.....ไร่ ให้เช่า.....ไร่
- 2.3-บันทึกที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการถือครองที่ดิน (เอกสารสิทธิ).....

3. การผลิตต่าง ๆ ในระบบการผลิตในรอบปีผลผลิตที่ผ่านมา

3.1 การผลิตพืช

3.1.1 การผลิตพืช/ผลผลิตพืช

ชื่อพืช	การใช้ผลผลิต	พื้นที่ปลูก (ไร่)	สภาพพื้นที่การพัฒนา และความสัมพันธ์กับพืช	ลักษณะพื้นที่ (ลุ่ม/ดอน น้ำ ใกล้/ไกล บ้าน การคมนาคม)	ผลผลิต เฉลี่ย (กก/ไร่)	การชี้วัดการจัดการ(วิธีผลิต ที่พิเศษ/นาตา/นาหวาน)
.....						
.....						
.....						
.....						

หมายเหตุ : ข้อมูลนี้เป็นข้อมูลในรอบปีเพาะปลูกที่ผ่านมา

3.1.2 ภาพรวมของการปลูกพืช (เฉพาะที่ขาย) (พื้นที่ทำการเกษตรรวม.....ไร่)

1. ชื่อพืช.....% ของพื้นที่ปลูก.....
2. ชื่อพืช.....% ของพื้นที่ปลูก.....
3. ชื่อพืช.....% ของพื้นที่ปลูก.....
4. ชื่อพืช.....% ของพื้นที่ปลูก.....
5. ชื่อพืช.....% ของพื้นที่ปลูก.....

มูลค่าผลผลิตของพืช (GP-plant).....บาท/ปี.....บาท/ไร่

3.1.3 ค่าใช้จ่ายผันแปรรวม (VC-plant).....บาท/ปี บาท/ไร่

3.1.4 ค่าใช้จ่ายคงที่ (FC-plant) บาท/ปีบาท/ไร่

3.2 การผลิตสัตว์

3.2.1 การผลิตสัตว์ และรายได้จากผลผลิตสัตว์

รายการผลิตสัตว์		การขายผลผลิตสัตว์			
ชนิด/สายพันธุ์	จำนวนที่เลี้ยง (ตัว)	การใช้ผลผลิต	ชนิดของผลผลิต	จำนวนที่ขายต่อปี	รายได้ปี (บาท)
.....					
.....					
.....					
.....					
รวมรายได้ของสัตว์ต่อปี (GP) (GP-animal)					

3.2.2 รายละเอียดต้นทุนการผลิตสัตว์

ต้นทุนการผลิตสัตว์ (VC-animal) =บาท/ปี

- ค่าอาหารสำหรับสัตว์บาท/ปี
- ค่าพันธุ์สัตว์บาท/ปี
- ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ สำหรับสัตว์บาท/ปี

3.2.3 ค่าใช้จ่ายคงที่การผลิตสัตว์ (FC-animal) =บาท/ปี

- ค่าเครื่องจักรเครื่องมือ เป็นเงิน.....บาท/ปี

- ค่าแรงงาน เป็นเงิน.....บาท/ปี

3.2.4 การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต(สัตว์)ในอดีต

.....

.....

.....

.....

3.2.5 การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต(สัตว์)ในอนาคตที่เกษตรกรกำหนด

.....

.....

.....

.....

4. ครอบครัวเกษตรกร

4.1 -จำนวนคนที่อยู่ในครอบครัว:.....คน(เด็กเล็ก.....คน คนแก่.....คน)

4.2 -อายุของเกษตรกร.....ปี ระดับการศึกษา.....การฝึกอบรม.....

4.3 -เชื้อชาติ.....

4.4 -ความต้องการของเกษตรกร: (รายได้/แรงงาน ฯลฯ).....

.....

.....

.....

4.5 -อนาคตของครอบครัวและระบบการผลิต(โค/ เกษตรกร):

.....

.....

.....

.....

.....

5. ระบบการผลิต

5.1 ที่ดิน (ประกอบแผนที่ฟาร์มในภาคผนวก 1)

แปลงที่	ชนิดของดิน	การพัฒนาที่ดิน	ขนาด (ไร่)	การทำเกษตร	พื้นที่ปลูกและปศุสัตว์
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					

5.1.1 จำนวนแปลงปลูก.....แปลง

การกระจายตัวของแปลงปลูก (แปลงใกล้บ้าน/แปลงไกลบ้าน ลดเป็นเปอร์เซ็นต์

.....

5.1.2 โครงการพัฒนาที่ดิน.....

.....

5.2 การใช้แรงงานและปศุสัตว์ในการปฏิบัติงาน (300 วัน/คน = 1 แรง/ปี)

5.2.1 จำนวนแรงงาน : แรงงานครอบครัว.....คน แรงงานจ้าง.....คน

แรงงานทั้งหมด.....คน พื้นที่เกษตร/แรงงาน.....ไร่/คน

5.2.2 จุดประสงค์และแหล่งในการจ้างแรงงาน

.....

5.2.3 การค้นพบของการใช้แรงงานตลอดทั้งปี :

.....

5.2.4 โครงการของเกษตรกร

.....

5.3 การลงทุนเพื่อซื้อเครื่องมือเครื่องจักรและโรงเรือน

5.3.1. การลงทุนที่มีอยู่ในปัจจุบัน

.....

5.3.2. โครงการของเกษตรกร

.....

5.4 การจัดการด้านเงินทุน เพื่อใช้ในการผลิต

เงินทุนและหนี้สิน (จากใคร จำนวนเท่าใด ระยะเวลา อัตราดอกเบี้ย และเหตุผลที่กู้ยืมหรือเป็นหนี้)

5.4.1 ในระยะสั้น

.....

5.4.2 ในระยะกลางและระยะยาว

.....

.....

6. สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม

6.1 ระบบการตลาดของผลผลิต :

6.2 การรับบริการด้านต่าง ๆ (จากใครและเพื่ออะไร)

* การเงิน จาก

* เครื่องมือ จาก

* แรงงาน จาก

* การขนส่ง จาก

* โรงเรือน จาก

6.3 ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มหรือไม่

6.4 ถ้าเป็น มีอะไรบ้าง และให้ประโยชน์/เสีย ประโยชน์อย่างไร.....

6.5 การเป็นสมาชิกองค์กรต่าง ๆ โครงการของเกษตรกรในอนาคต.....

6.6 ตำแหน่งทางสังคม.....

7. ប្រវត្តិចលនរបបការសន្តិ

7.1 สภาวะของเกษตรกรเมื่อเริ่มต้นระบบการผลิต :

7.2 วิวัฒนาการของสถานการณ์ที่สาหัส

[illegible]

8. มูลค่าของผลผลิตในระบบการผลิต ต้องการอะไรจากข้อมูลเชิงเศรษฐกิจ

8.1-ผลรวมของมูลค่าผลผลิตเฉพาะที่ขาย (GP)=บาท/ปีบาท/ไร่

-การผลิตพืช : (GP-plant)บาท/ปีบาท/ไร่

-การผลิตสัตว์ : (GP-animal)บาท/ฝูงบาท/ตัว

8.2-ค่าใช้จ่ายผันแปรรวม (VC)=บาท/ปีบาท/ไร่

-การผลิตพืช : (VC-plant).....บาท/ปีบาท/ไร่

-การผลิตสัตว์ : (VC-animal).....บาท/ฝูงบาท/ตัว

8.3-ค่าใช้จ่ายคงที่รวม : (FC).....บาท/ปีบาท/ไร่

-การผลิตพืช : (FC-plant).....บาท/ปีบาท/ไร่

-การผลิตสัตว์ : (FC-animal).....บาท/ฝูงบาท/ตัว

8.4-รายได้ (GM)(1*) :.....บาท/ปีบาท/ไร่

8.5-ผลรวมมูลค่าเพิ่ม (VA) (2*) :.....บาท/ปีบาท/ไร่

8.6-ผลิตภาพของแรงงาน (ผลรวมมูลค่าเพิ่ม/แรงงาน) : บาท/1 แรงงาน

8.7-รายได้ของครอบครัว (3*) :.....บาท

ความรู้ลึกของเกษตรกรที่มีต่อสภาพทางเศรษฐกิจของตนเองในปัจจุบัน(จากระบบการผลิต).....

รายได้ของครอบครัวในรอบปี.....บาท

- รายได้ของครอบครัวจากฟาร์ม.....บาท๕

- รายได้นอกฟาร์มบาท๖

หมายเหตุ

(1*) รายได้ (GM) = มูลค่าของผลผลิต (GP) - ค่าใช้จ่ายผันแปร (VC)

(2*) มูลค่าเพิ่ม (VA) = รายได้สุทธิ (GM) - ค่าใช้จ่ายคงที่ (FC)

(3*) รายได้ของครอบครัว = มูลค่าเพิ่ม (VA) - ต้นทุนผันแปร (VC) - ค่าใช้จ่ายอื่น เช่น ภาษี คอกเบี้ย